

Határidő

Szerző: VÖLCSEY Balázs

Affiliáció: adjunktus, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar

Rovat: Polgári eljárásjog

Rovatszerkesztő: HARSÁGI Viktória

Lezárás dátuma: 2023.05.26

Idézési javaslat: VÖLCSEY Balázs: „Határidő” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULLYOK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Polgári eljárásjog rovat, rovatszerkesztő: HARSÁGI Viktória) <http://ijoten.hu/szocikk/hatarido> (2023). Konkrét szöveghelyre való hivatkozáshoz javasoljuk a szövegbeli bekezdésszámok használatát, pl. [8] vagy [12]–[18].

A határidő a polgári eljárásjog egyik legfontosabb jogintézménye. Alapvetően határozza meg a peres és nemperes eljárások időtartamát, hiszen a polgári eljárásjogra vonatkozó jogszabályok számtalan rendelkezésben írják elő, hogy a feleknek és a bíróságoknak az eljárási cselekményeket milyen határidőn belül kell elvégezniük. A jogtudomány és a joggyakorlat megkülönbözteti az anyagi és az eljárásjogi, valamint az objektív és szubjektív határidőket. Az eljárásjogi határidők pedig lehetnek törvényi vagy bírói határidők. Ugyancsak az eljárásjogi határidőkhöz kapcsolódóan – elsősorban gyakorlati szempontból – kiemelten fontos az ítélkezési szünet jogintézménye. A határidő fogalmához szorosan kötődik az igazolási kérelem jogintézménye mint a határidő elmulasztásának kimentésére szolgáló jogintézmény. Nem elemizzük külön a polgári peres eljárások és a határidő egy speciális kapcsolatát: a pertartamot. Egyrészt területi korlátok miatt, másrészt a pertartamot nem lehet kizárólag csak a határidők által determinált kérdésnek tekinteni. A pertartam meghatározottsága és alakulása sok esetben metajurisztikus tényezőktől is függ, így önmagában a határidők és azok szabályozása nem dönti el a pertartamot és annak alakulását.

Tartalomjegyzék

- 1. A határidő fogalmáról általában**
- 2. Anyagi jogi határidő**
 - 2.1. Jogvesztő határidő
 - 2.2. Elévülési határidők
- 3. Keresetindítási határidő**
- 4. Eljárásjogi határidő**
- 5. Teljesítési határidő**
- 6. Határidő elmulasztásának kimentése – az igazolási kérelem**
- 7. JEGYZETEK**

1. A határidő fogalmáról általában

[1] „Az idő^[1], mint jogi tény jelentős szerepet tölt be a polgári jogban és a polgári eljárásjogban.”^[2]

A régi magyar jogban a határidő számítás jelentősége akkor jelentkezett, amikor a korabeli jogszabályok írásbeliséget írtak elő. Ennek tekinthető III. Ince pápa által 1215. évben megtartott negyedik lateráni zsinat határozatai, amelyek szerint a per egész menetét a bírónak írásba kellett foglalnia. Később – osztrák hatásra – az 1840. évi XXII. csődtörvény^[3] tiszta írásbeliségről rendelkezett. Az írásbeliség pedig megkövetelte a határidők megjelenését (például hány napon belül kell egy határozatot írásba foglalni).

[2] A régi magyar jogban a határidőt kezdetben a szokásjog, az írott jog kodifikálását követően a polgári eljárásjogban a polgári törvénykezési rendtartás tárgyában elfogadott 1868. évi LIV. törvénycikk, a sommás eljárásról szóló 1893. évi XVIII. törvénycikk, továbbá a polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. törvénycikk (Rpp.), míg a közigazgatási eljárásjogban a közigazgatási eljárás egyszerűsítéséről szóló 1901. évi XX. törvénycikk szabályozta.^[4]

[3] A hatályos jogban megkülönböztetünk anyagi jogi és eljárásjogi határidőt.

[4] Anyagi jogi értelemben a határidő valamilyen magatartás tanúsítására vagy jognyilatkozat megtételére szolgáló időtartam. A határnap az az időpont, amikor a magatartást tanúsítani kell, vagy a jognyilatkozatot meg kell tenni.

[5] A határidő – polgári eljárásjogi értelemben – az az időtartam, amely alatt a felek, képviselőik, illetve az eljárásban részvételre jogosult más személyek a törvény vagy a bíróság által meghatározott eljárási cselekményeket elvégezhetik. A határidők a bíróság számára is írhatnak elő kötelezettségek teljesítését. A határnap ezzel szemben – a bíróság által – meghatározott időpont, amikor valamilyen eljárási cselekményt teljesíteni kell, vagy lehetséges teljesíteni, így például tárgyalási határnap.^[5] Ha a bíróság a felet idézi a tárgyalásra, az esetben köteles azon megjelenni. Ezzel szemben, ha csak értesíti a tárgyalási határnapról, a fél dönthet úgy – bárminemű szankció nélkül –, hogy nem jelenik meg. A bíróság számára eljárási cselekmények elvégzésére előírt, valamint a perek észszerű időn belüli befejezését segítő határidőket ügyintézési határidőnek is hívja a jogirodalom.^[6]

[6] Fentiekén túlmenően megkülönböztetünk szubjektív és objektív határidőt (mind anyagi jogi, mind eljárásjogi határidő esetén). Szubjektív határidőről beszélünk, ha a határidő megkezdéséhez a jogosult tudomásszerzésére van szükség, azaz a jogosult tudattartalma releváns.^[7] (A jogszabályok több esetben a „tudomásszerzés” fordulathoz kötik a határidő kezdő időpontját.)

[7] Objektív a határidő, ha annak kezdete valamely olyan tényhez, körülményhez kötődik (például határozat meghozatalának napja), amely független az érintett személyek belső szubjektív gondolatától, tudatától.

[8] A napokban megállapított határidő számítása kapcsán gyakorlati szempontból figyelemre méltó szabály, hogy abba a kezdőnap nem számít bele. Kezdőnap pedig az a nap, amelyre a határidő megkezdésére okot adó cselekmény vagy egyéb körülmény esik. Mind anyagi, mind eljárásjogi határidők kapcsán közös szabály, hogy ha a határidő utolsó napja munkaszüneti nap, a határidő csak az azt követő munkanapon jár le. Ezzel kapcsolatban értelmezési kérdést vet fel, mit jelent a munkaszüneti nap? Tulajdonítható-e ennek eltérő jelentéstartalom anyagi jogi vagy eljárásjogi szempontból.

[9] Eljárásjogilag a Kúria jogelődjének, a Legfelsőbb Bíróságnak a közös PK-KK-MK 69. számú állásfoglalása értelmében az 1952. évi Pp.^[8] 103. § (4) bekezdése alkalmazása szempontjából a szombatot és a vasárnapot is munkaszüneti napnak kell tekinteni, figyelemmel arra, hogy ezeken a napokon a bíróságokon szünetel a munka. Az állásfoglalást a jogalkotó a Pp.^[9] hatálybalépését követően is irányadónak tartja, hiszen a törvényjavaslat indokolása kifejezetten kiemeli, miszerint a bírósági gyakorlat által kimunkált elvek szerint mind a szombatot, mind a vasárnapot – amikor a bíróságon a munka szünetel – munkaszüneti napnak kell tekinteni (Javaslat^[10] 314.). Mindez azt jelenti, hogy 2018. január 1. napját követően a polgári eljárásjogban továbbra is érvényesül az a

szabály, miszerint a szombat és vasárnap munkaszüneti napnak minősül, azonban azzal a kiegészítéssel, hogy minden évben figyelembe kell venni továbbá a munkaszüneti napok körüli munkarendről szóló rendeletben foglaltakat, amelynek alapján meghatározott munkanapok munkaszüneti napnak, míg meghatározott munkaszüneti napok munkanapnak minősülnek (Javaslat 314.).

[10] Ez az állásfoglalás azonban pro forma nem ad útmutatást az anyagi jogi, napokban megállapított határidők számítására.

[11] Jogrendszerünkben a munkaszüneti napokat az Mt.^[11] határozza meg a 102. § (1) bekezdésében, amely szerint munkaszüneti nap: január 1., március 15., nagypéntek, húsvéthétfő, május 1., pünkösdhétfő, augusztus 20., október 23., november 1. és december 25–26. Figyelemmel arra, hogy ez a bekezdés nem tartalmazza azt a fordulatot, hogy „e törvény alkalmazásában”, okszerűen következik, hogy a fenti felsorolás általánosságban azonosítja a munkaszüneti napokat.

[12] Az Mt. határidőkre vonatkozó szabályozása már összhangban van a fentebb írtakkal, a 25. § (5) bekezdés ugyanis ekként rendelkezik: a határidő az általános munkarend szerinti következő munkanap végén jár le, ha az utolsó nap az általános munkarend szerint heti pihenő- vagy munkaszüneti nap. Azaz a jogalkotó munkajogi jogviszonyokban a határidő-számítási kedvezményt az esetben is biztosítja, ha a határidő utolsó napja pihenőnapra esik. Abból következően, hogy a Ptk.^[12] 8:3. § (3) bekezdése kifejezetten csak a munkaszüneti nap esetén biztosít további határidőt, érvelhető az a megközelítés, amely szerint a polgári anyagi jogi határidők esetén nem minden vasárnap és szombat minősül munkaszüneti napnak, csak az Mt. 102. § (1) bekezdésében felsorolt napok.

(Megjegyezzük, hogy a régi magyar jogban a szabad szombat, [azaz szabad nap] nem minősült munkaszüneti napnak [BH 1975/4. 196.]).^[13]

[13] Figyelemreméltó körülmény ugyanakkor, hogy a Szakértői Javaslat 108. § (4) bekezdése szerint, ha a határidő utolsó napja az általános munkarend szerinti heti pihenőnapra vagy munkaszüneti napra esik, a határidő az általános munkarend szerinti következő munkanapon jár le. Ezen rendelkezés célja kifejezetten az Mt. fogalomrendszerével történő összhang biztosítása volt.^[14] Azaz ez a szabályozási modell egyértelműsítette volna – összhangban a hatályos jogi környezettel –, miszerint az általános munkarend szerinti szombatot és vasárnapot is munkaszüneti napnak kell tekinteni a Pp.-ben írt határidők szempontjából.

2. Anyagi jogi határidő

[14] Az anyagi jogi határidők lehetnek elévülési vagy jogvesztő határidők. Az anyagi jogi határidők számítására vonatkozó legfontosabb szabályokat a Ptk. Nyolcadik könyve tartalmazza, valamint figyelemmel kell lenni az 1/2017. Polgári jogegységi határozattal (a továbbiakban: PJE határozat) továbbra is irányadónak minősített 4/2003. PJE határozatban foglaltakra.

[15] Eszerint a határidőt hetekben, hónapokban vagy években lehet megállapítani. Alapvető dogmatikai tételt rögzít a Ptk. azáltal, hogy a határozott naphoz kötött jogszerzés a nap kezdetén következik be. Ezzel szemben a jogvesztésre a nap végén kerül sor. Gyakorlati szempontból releváns, ha a határidő utolsó napja munkaszüneti napra esik, úgy a határidő a következő munkanapon jár le (a munkaszüneti nappal kapcsolatban lásd a korábban írtakat).

[16] A bírói gyakorlat is egyértelműen különbséget tesz az anyagi és az eljárásjogi határidő között: számítási módjuk különböző, és az anyagi jogi határidőt nem lehet egyben eljárásjogi határidőnek is tekinteni.^[15]

2.1. Jogvesztő határidő

[17] Az anyagi jogi határidők jogvesztő jellege érdemi jogkövetkezményt jelent az érintett személy számára. A jogvesztő határidő elmulasztása az érintett alanyi jog megszűnését eredményezi. Ha

polgári jogviszonyban a jogvesztő határidő után történik teljesítés, azt jogalap nélküli gazdagodás címén utóbb vissza lehet követelni, hiszen teljesítés alapjául szolgáló alanyi jog a jogvesztő határidő elteltével megszűnt. Éppen e szigorú jogkövetkezmény miatt egy határidő csak akkor jogvesztő, ha a jogszabály ezt kifejezetten előírja.^[16] Kiemelendő, hogy a hatályos magyar jog nem ismeri a „záros” határidő fogalmát, de a korábbi jogunkban a jogvesztő határidő funkciójának a „záros” határidő felelt meg. Az 1928. évi magánjogi törvényjavaslat 1101. §-a szerint: „Záros határidőkre egyébként, hacsak a törvény mást nem rendel, nem állanak az elévülés nyugvására és félbeszakadására vonatkozó szabályok. A záros határidőket hivatalból kell figyelembe venni.”

[18] Megemlítendő, hogy a Plósz Sándor nevéhez köthető Rpp. is ismerte és szabályozta a záros határidő fogalmát. Az Rpp. 451. §-a szerint: „Záros határidőnek csak a törvényben ilyenül megjelölt határidő tekintetik.” Ez a határidő azonban egyértelműen a mai magyar terminológia szerint még eljárásjogi határidőkre vonatkozott, ugyanis „A nem záros határidők elmulasztása miatt azért nem ad a javaslat igazolást, mert azok kevésbé fontos cselekményekre vonatkoznak és mert indokolt kérelemre különben is meghosszabbíthatók; a fél mulasztása tehát alig menthető. A felfolyamodási határidő záros határidő lévén, elmulasztásának igazolása nincs kizárva” [Indokolás az Rpp. 451. §-ához].

[19] A Ptk. rendszerében is igaz az az állítás, hogy a jogvesztő határidő számítására az elévülési határidőkre vonatkozó rendelkezések (elévülés nyugvása, félbeszakadása) nem alkalmazhatóak. Míg az Rpp. értelmében csak törvény határozhatta meg a határidő jogvesztő jellegét, addig a Ptk. 6:21. §-a és a 4/2003. PJE határozat alapján ezt bármilyen jogszabály megállapíthatja.

[20] A Ptk. 6:21. §-a megszorítóan értelmezendő, így például a Ptk. 6:223. § (2) bekezdésének, az elővásárlási jog megszegésével kötött szerződéssel összefüggő azon rendelkezése, hogy „[a] hatálytalanságból eredő igényeket a jogosult a szerződéskötéstől számított három év elteltével nem érvényesítheti”, nem minősül jogvesztő határidőnek, mert a „jogvesztő” kifejezés nem szerepel a normában. Azaz ez egy elévülési határidő.

[21] A jogvesztő határidő elmulasztására nincs kimentési lehetőség, ellentétben az elévülési határidőkkel és az eljárásjogi határidőkkel (lásd később).

2.2. Elévülési határidők

[22] Azon anyagi jogi határidők, amelyek nem jogvesztőek, elévülési jellegűek. Mindez azt jelenti, hogy ezen határidő elmulasztása esetén a Ptk. elévülés nyugvására és félbeszakadására vonatkozó rendelkezések szerint van helye kimentésnek. Az elévülés igényszüntető kifogás, azaz – ellentétben a jogvesztő határidővel – az alanyi jogot nem szünteti meg, pusztán az állami úton történő igényérvényesítést zárja ki. Az elévülés és az elévülési határidő letelte hivatalból nem vehető figyelembe a bíróságon, így alperesi hivatkozás hiányában az elévülési határidő után is helye lehet az igényérvényesítésnek. Mindez azt is jelenti, ha a kötelezett az elévült követelést teljesíti a jogosultnak, az nem követelhető vissza jogalap nélküli gazdagodás címén. Az is lehetséges, hogy elévülési határidő elmulasztása miatt igazolási kérelmet lehet előterjeszteni, erre azonban csak a kifejezett jogszabályi rendelkezés esetén kerülhet sor. Jóllehet az igazolási kérelem – alapvetően – az eljárásjogi határidők elmulasztásának orvoslására szolgáló jogintézmény, ennek lehetősége nem változtat a határidő anyagi jogi jellegén. Összehasonlítva az elévülés nyugvására, félbeszakadására és az igazolási kérelemre vonatkozó szabályokat, megállapítható, hogy az igazolási kérelem előterjesztésének lehetősége az elévülésnél szigorúbb kimentési feltételrendszert ír elő.^[17] Elévülési határidőre, amely igazolási kérelem előterjesztésével menthető ki, példaként említhető a sajtóhelyreigazítási perekben a Pp. 496. § (3) bekezdése, valamint a képmáshoz és a hangfelvételhez való jog érvényesítése iránt indított perben a Pp. 503. § (3) bekezdése.

[23] Kivételes esetben a bíróság hivatalból is figyelembe veszi az elévülést, így például az Mt. 286. § (3) bekezdése szerint.

3. Keresetindítási határidő

[24] Fő szabályként a jogszabályok nem határozzák meg, meddig lehet a keresetlevelet benyújtani. Ennek korlátját jelenti kötetmi jogi követelések esetén az általános ötéves elévülési idő [Ptk. 6:22. § (1) bekezdés], míg abszolút szerkezetű jogviszonyok esetén nincs elévülési idő, azaz időbeli korlát nélkül helye lehet a perindításnak.

[25] Fentiek ellenére azonban számtalan olyan jogszabályhely található (anyagi és eljárásjogi jogszabályokban egyaránt), ahol a keresetindításra egyértelmű határidő kerül meghatározásra. Ennek kapcsán eldöntendő kérdés volt, vajon ezen határidők anyagi jogi vagy eljárásjogi határidőnek minősülnek. A kérdés dogmatikai jelentőségén túlmenően, gyakorlati szereppel is rendelkezik: eljárásjogi határidők esetén érvényesül az a szabály, miszerint a határidő elmulasztásának következményeit nem lehet alkalmazni, ha a bíróságnak címzett beadványt (jelen esetben a keresetlevelet) legkésőbb a határidő utolsó napján a bíróság címére ajánlott küldeményként postára adják [Pp. 149. § (4) bekezdése]. Anyagi jogi határidő esetén ez nem alkalmazható, azaz a jogszabályban előírt időtartam alatt a keresetlevélnek be is kell érkeznie a bíróságra. Például egy 30 napos keresetindítási határidő esetén a keresetlevélnek legkésőbb a 30. napon a bírósághoz meg kell érkeznie.

[26] A keresetindítás határidőhöz kötése a bírósághoz fordulás jogának, mint alapjognak a korlátozása, így ezzel az Alkotmánybíróság is foglalkozott, összefüggésbe hozva a jogállamhoz tartozó jogbiztonság követelményével (185/B/1991/3. AB határozat).

[27] A 4/2003. PJE határozat indokolásának VI. pontja megállapította, hogy a kereset az az anyagi jog érvényesítésének eszköze, a keresetlevél pedig a keresetet tartalmazó beadvány. „A keresetindítási határidő nem a bírósági eljárás része, hanem mint az érvényesíthetőség létszakába jutott igény idővetülete, anyagi (anyagi) joghoz, jogviszonyhoz kötődik, és mint ilyen szükségképpen anyagi jogi természetű.” Releváns továbbá, hogy ezen jogegységi határozat emelte ki azt az alapvető tételt is, hogy egy határidő anyagi jogi jellege nem függ attól, hogy azt milyen jogszabály (anyagi jogi vagy eljárásjogi) tartalmazza. Mindez azt jelenti, hogy a keresetindítási határidők anyagi jogi határidőknek minősülnek, azaz a jogszabályban előírt határidőn belül meg is kell, hogy érkezzenek a bíróság részére.

[28] A Pp. eljárásjogi határidőkre vonatkozó szabálya azért sem alkalmazható, mert a keresetlevél benyújtása nem tekinthető perbeli cselekménynek, hiszen a perről csak a kereset alperessel történő közlésétől [Pp. 179. § (1) bekezdés] beszélhetünk.

[29] Az esetben, ha a felperes elmulasztja a keresetindítási határidőt, annak elévülési vagy jogvesztő jellegétől függően eltérően alakulnak a jogkövetkezmények.

[30] Jogvesztő határidő elmulasztása esetén ún. perakadály képződik, ezt a bíróságnak hivatalból kell figyelembe venni, és a keresetlevelet vissza kell utasítani. [Ha a bíróság csak a perindítás hatályának beálltát követően észleli ezt, úgy az eljárás hivatalból történő megszüntetésének van helye. Vö. Pp. 240. § (1) bekezdés a) pont.]

[31] Elévülési határidő esetén azonban csak az alperes kérelmére veheti figyelembe a bíróság a keresetindítási határidő elteltét. Azaz, bár a keresetindítási határidő eltelt – alperesi kifogás (anyagi jogi kifogás [Pp. 7. § (1) bekezdés 1. pont]) hiányában – a bíróságnak a keresetről érdemben kell határoznia.

[32] A *társasházakról szóló 2003. évi CXXXIII. törvény* (Tht.) 42. § (1) bekezdése 2006. február 8. napja előtt akként rendelkezett, hogy a közgyűlési határozat érvénytelenségének megállapítása iránt a határozat meghozatalától számított 60 napos jogvesztő határidőn belül lehet keresettel élni a bíróság felé. Az Alkotmánybíróság a 3/2006. (II.8.) AB határozatában a határidő jogvesztő jellegére való utalást alkotmányellenesnek minősítette, így megsemmisítette. Határozatának indokolásában kifejtette, hogy „általában nem sérti a bírósághoz való jogot az, ha a bírósághoz fordulást jogvesztő határidővel

korlátozzák.” Kiemelte ugyanakkor, hogy „a közgyűlési határozatot vitató tulajdonostárs és a társasház pozícióját azonban egyenlő súllyal kell mérlegelnie a törvényhozónak, amikor a határozat érvénytelenségének megállapítására irányuló keresetnél a keresetindítás egyes feltételeiről dönt. Bármelyik pozíció egyoldalú kedvezményezése a bírói úthoz való jog, alapvető jog sérelméhez vezethet.” Mindez azt jelenti, hogy a határidő jogvesztő jellege a bírósághoz fordulás jogát egyoldalúan korlátozza a tulajdonostársak oldaláról. Így ez nem áll észszerű arányban a korlátozás céljával, a társasház zavartalan működéséhez fűződő érdekekkel. Nincs ugyanis olyan másik alapvető jog, szabadság vagy alkotmányos érték, amely más módon ne lenne elhárítható. A Tht. 42. § (1) bekezdése így egyértelműen hatvan napos elévülési jellegű határidőt szabályoz.

[33] A jogi személy határozatainak bírósági felülvizsgálata körében ugyanakkor a Ptk. 3:36. § (1) bekezdése egyéves jogvesztő határidőt ír elő a keresetindításra. Álláspontunk szerint ez esetben nem merülhetnek fel a fentebbi érvek, ugyanis a gazdasági élet megfelelő működéséhez, a vállalkozáshoz való jog biztosításával, illetve hitelezővédelmi célokkal is alátámasztható az egyéves határidő jogvesztő jellege.

[34] Több alkotmánybírósági határozat is elemezte a keresetindítási határidőket. Így a 70/2006. (XII.13.) AB határozat a 4/2003. PJE határozat alkotmányosságát vizsgálta. Az Alkotmánybíróság a jogegységi határozat alkotmányellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló indítványokat és alkotmányjogi panaszokat elutasította.

[35] Elutasította továbbá azon indítványokat is, amelyek az 1952. évi Pp. 103. § (5) bekezdése, valamint 104. § (5) bekezdésének alkotmányellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányultak.

[36] Az Alkotmánybíróság határozatában leszögezte, hogy nem feladata annak végérvényes eldöntése, hogy a Pp. alkalmazása során a keresetlevél benyújtására szabott határidő anyagi jogi vagy eljárásjogi-e, továbbá abban a kérdésben sem foglalt állást, hogy a keresetindítási határidő része-e a bírósági eljárásnak vagy sem. Megállapította az Alkotmánybíróság, hogy a keresetindítási jog – a bírósághoz fordulás jogával összefüggésben – alapjog. Utalt a 2218/B/1991. AB határozatra, amely szerint „a keresetindítási jog a személynek az a joga, hogy megsértett alanyi jogának orvoslása végett bírósághoz forduljon.”

[37] Az Alkotmánybíróság több határozatában is foglalkozott azzal, alkotmányos-e a keresetindítás meghatározott határidőhöz kötése. E körben kiemelendő a 935/B/1997. AB határozat, amely szerint a bírósághoz való fordulás joga kapcsán „van olyan ellensúlyozó érdek, amely indokoltá teszi a keresetindítási jog időbeli korlátozását,” így ez nem alkotmányellenes.

[38] Kiemelendő továbbá a 1018/B/1998. AB határozat is, amely megállapította, hogy „Ismert és gyakran alkalmazott megoldás a jogrendszeren belül az, hogy ha (az anyagi jogi) törvény valamely igény érvényesítésére, keresetindítására határidőt szab meg, a határidő elmulasztása azzal a következménnyel jár, hogy az elmulasztott cselekményt a későbbiekben már nem pótolható, nincs helye igazolási kérelemnek.”

[39] Az Alkotmánybíróság a 70/2006. (XII.13.) határozatában rámutatott arra is, hogy a 4/2003. PJE határozat nem csorbítja a keresetindítási jog lényeges tartalmát, annak határidőhöz kötése „szükséges korlátozása a bírósághoz fordulás jogának (a jogállamiságból eredő jogbiztonság is ezt követeli meg), az arányossági kritérium pedig a határidő hosszához mérten határozható meg.” Ezt nem befolyásolja önmagában az, hogy egy határidő anyagi jogi vagy eljárásjogi jellegű, az ugyanis az alapjog lényeges tartalmát nem érinti, pusztán annyit befolyásol, hogy a határidő utolsó napján meg kell-e érkeznie a keresetlevélnek a bírósághoz, vagy elegendő akkor postára adni.

[40] Álláspontunk szerint az elektronikus kapcsolattartás fokozatos terjedése, valamint az, hogy a jogi képviselő számára az elektronikus kapcsolattartás kötelező, ez a kérdés a jövőben gyakorlati oldalról kevésbé fog problémát okozni. Ha ugyanis a jogi képviselő a határidő utolsó napján elektronikusan elküldte a keresetlevelet a bíróságnak, az aznap meg is érkezik. Ez független attól is, ha a jogi képviselő esetleg a bírósági hivatali időt követően indítja el a keresetlevél elektronikusan történő

benyújtására szolgáló folyamatot.

[41] A határozathoz több alkotmánybíró is különvéleményt fűzött. Harmathy Attila, Bihari Mihály és Kovács Péter különvéleményei arra irányultak, hogy miként és mikor vonható tartalmi alkotmányossági vizsgálat alá a jogegységi határozat. Álláspontjuk szerint ezen jogegységi határozat felülvizsgálatára az Alkotmánybíróságnak nem volt hatásköre.

[42] Kiss László alkotmánybíró ezzel szemben különvéleményében akként érvelt, hogy az alkotmánybírák többségi érvelése szerint a jogegységi határozat 1. pontja eleve elismeri a határozatban foglalt határidő számítástól eltérő jogszabályi rendelkezések elsőbbségét. Így eltérő jogszabályi rendelkezés esetén a jogegységi határozatban foglaltak nem alkalmazhatóak. A jogegységi határozat „amennyiben jogszabály másként nem rendelkezik” fordulata ellentétes az 1952. évi Pp. 105. § (4)^[18] bekezdésével. A perjogi kódex szerint a postára adás a releváns, míg a PJE határozat alapján a beadvány bírósághoz érkezésének időpontja. Azaz az 1952. évi Pp. és a PJE határozat tartalma egymással ellentétes. Ez a szabályozási modell egy eljárási határidőt anyagi jogi határidővé alakít át akként, hogy ahhoz a jogvesztés rendkívül szigorú szankcióját kapcsolja. A jogvesztő jelleg ez esetben a jogorvoslathoz való jog, mint alkotmányos alapjog elvesztéséhez kapcsolódik. (Ezen érvelés mögött az a gondolat húzódik meg, hogy az anyagi jogi [jogvesztő] határidő elmulasztása esetén – törvényi kivételtől eltekintve – igazolási kérelem előterjesztésének nincs helye.)

[43] Kiss László alkotmánybíró továbbá megjegyzi, hogy nem ért egyet azon megállapítással, hogy a keresetlevél benyújtása nem perbeli cselekmény. Az eljárás megindítása keresetlevél benyújtásával kezdődik, így nem zárható ki a perbeli cselekmények köréből.

4. Eljárásjogi határidő

[44] A Pp. az eljárásjogi határidőket akként szabályozza, hogy azokat órák, napok, munkanapok, hónapok vagy évek szerint kell számítani.^[19] Az eljárásjogi határidők lehetnek törvényi vagy bírói határidők. Előbbit a törvény határozza meg, míg utóbbit maga a bíróság. A törvényi határidőt csak a törvényben meghatározott esetben lehet meghosszabbítani,^[20] a bírói (bíróági) határidőt ellenben – külön kizáró rendelkezés hiányában – a bíróság meghosszabbíthatja. Közös szabály azonban, hogy a határidő hosszabbítása iránti kérelmet a határidő lejárta előtt kell benyújtani.

[45] Kivételes jelleggel, de ismert azon szabályozási modell, amely során a bíróság – saját belátása szerint – a törvényi határidőt lerövidítheti. Erre eklatáns példa a tárgyalási időköz lerövidítése [Pp. 189. § (2) bekezdés], illetve a végzés elleni fellebbezés észrevételezésére biztosított nyolc napos határidő indokolt módon történő rövidítése [Pp. 390. § (2) bekezdés].

[46] Míg a törvényi határidő elmulasztása esetén annak jogkövetkezményei – fő szabályként – beállnak, addig bírói határidő esetén az ítélezési gyakorlat – az 1952. évi Pp. hatálya alatt – kialakította azt a szabályt, hogy mindaddig, amíg a határidő elmulasztásának jogkövetkezményét a bíróság nem vonta le, az eljárási cselekmény teljesíthető. Így például, ha a bíróság 15 napos határidővel szólította fel a felperest a keresetlevél hiányosságainak pótlására, a határidő eltelte ellenére mindaddig joghatályosan pótolhatja a felperes a hiányosságokat, amíg a bíróság a perjogilag szükséges végzést meg nem hozta.

[47] Kérdéses, hogy a Pp. 149. § (1) bekezdésében írtak alapján a jövőben is helytálló-e a bírói határidők elmulasztása kapcsán kialakult ítélezési gyakorlat. Álláspontunk szerint nem, ugyanis a Pp. 149. § (1) bekezdése egyértelműen akként rendelkezik, hogy az elkésetten teljesített perbeli cselekmény hatálytalan. Az 1952. évi Pp. 105. § (1) bekezdése explicit nem deklarálta az elkésettem teljesített perbeli cselekmény hatálytalanságát. Mindebből az következik – függetlenül attól, hogy a bíróság levonta-e a határidő elmulasztásának következményét – az elkésetten teljesített perbeli cselekmény hatálytalan, azaz úgy kell tekinteni, hogy a fél perbeli cselekményt, nyilatkozatot egyáltalán nem tett [vö. Pp. 74. § (1) bekezdés].

[48] A 4/2003. PJE határozat alapján a keresetindítási határidők anyagi jogi határidők, azonban kivételesen^[21] lehetnek eljárásjogi határidők is. Erre azonban az érintett jogszabály egyértelműen utal azáltal, hogy a keresetindítási határidő mintegy jogorvoslatként jelentkezik, továbbá a jogszabály maga utal rá, hogy a határidőt megtartottnak kell tekinteni, ha annak utolsó napján a keresetlevelet ajánlott küldeményként postára adják.^[22] Ezen határidők nem tekinthetők anyagi jogi határidőnek. Mindez azt jelenti, hogy ezen speciális keresetindítási határidők esetén alkalmazandó a Pp. 149. § (4) bekezdése.

[49] Általánosságban igaz, hogy minden eljárásjogi határidő esetén felhívható a Pp. 149. § (4) bekezdése. Eljárásjogi határidő elmulasztása jogvesztéssel soha nem járhat, ez fogalmilag kizárt, az csak anyagi jogi határidőhöz kapcsolódhat (4/2003. PJE határozat). Ennek indoka dogmatikailag, hogy a jogvesztés esetén az alanyi jog szűnik meg, ehhez kapcsolódik a jogvesztés jogkövetkezménye, míg az elévülési határidő esetén elmulasztása esetén az igény jelleg szűnik meg, azaz az alanyi jog nem, csak annak állami kényszereszközzel történő érvényesítése.^[23]

[50] Eljárásjogi határidő ugyanakkor nem az alanyi joghoz kapcsolódik, hanem az igényérvényesítés folyamatában a felek által teljesítendő valamely perbeli cselekmény elvégzéséhez. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a 2023. július 1. napjától hatályos, *a jogi személyek nyilvántartásáról és a nyilvántartási eljárásról szóló 2021. évi XCII. törvény* 119. § (2) bekezdése eljárásjogi határidőt is jogvesztőnek minősít a különleges törvényességi felügyeleti eljárások körében. Ez a határidő azonban a fentiek alapján – dogmatikailag – nem minősül jogvesztő határidőnek.

[51] Megjegyzendő, hogy a Pp. a határidő tartamát egy esetben sem órákban határozza meg. A Pp. 146. § (1) bekezdése kimondja, hogy határidők órákban történő megállapítására csak kifejezett jogszabályi felhatalmazás alapján kerülhet sor. Ilyen kifejezett rendelkezésre példa *az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény* [Eütv.] a pszichiátriai betegek intézeti gyógykezelése körében 72 óras határidőt határoz meg az önkéntes gyógykezelés [Eütv. 197. § (7) bekezdés], valamint a sürgősségi gyógykezelés körében [Eütv. 199. § (3) bekezdés].

[52] Megemlítendő, hogy korábban a Ctv.^[24] 48. § (4) bekezdése az egyszerűsített cégeljárásban egy óras határidőt határozott meg. Akkor ez volt a jogrendszerben a legrövidebb határidő. Az *egyes törvényeknek az új Polgári Törvénykönyv hatálybalépésével összefüggő módosításáról szóló 2013. évi CCLII. törvény* 112. § (54) bekezdésének 18. pontja 2014. március 15-től azonban módosította ezt a bekezdést, és már ez is egy munkanapon belüli eljárást ír elő a cégbírószámára. A módosításhoz kapcsolódó indokolás nem ad arra választ, hogy mi indokolta ezt a változtatást, így csak gyanítható, hogy a határidő rendkívül rövid jellege alapozhatta meg a joganyag e körben történő felülvizsgálatát.

[53] Eljárásjogi határidők esetén lehetséges, hogy a határidő megszakad, erre az ún. nyugvási tényállások esetén kerülhet sor (eljárás félbeszakadása, eljárás felfüggesztése és az eljárás szünetelése). A bíróság eljárás nyugvását megállapító végzését követően minden határidő megszakad (ez alatt azonban csak az eljárási határidők értendők, azaz például egy egyéves megtámadási anyagi jogi határidő esetén ez a szabály nem alkalmazandó), míg az eljárás folytatásától a határidők újrakezdődnek.

[54] 2009. január 1. napjától a polgári eljárásjog ismeri az ítélezési (törvénykezési) szünet fogalmát, azaz az órákban, napokban és munkanapokban meghatározott határidőbe nem számít bele minden évnek a július 15-től augusztus 20-ig, valamint – 2018. január 1-től hatályos perjogi kódex alapján – a december 24-től január 1-ig terjedő időszaka. Mindez azt jelenti, hogy a törvényi és a bírói eljárásjogi határidők (ha azokat órákban, napokban vagy munkanapokban határozták meg) az ítélezési szünet alatt nyugszanak, illetve nem kezdődhetnek meg. A hónapokban és években megállapított határidők és az ítélezési szünet kapcsolatát a törvény akként rendezi, ha a hónapokban vagy években megállapított határidő az ítélezési szünet ideje alatt járna le, a határidő a következő hónap azon napján jár le, amely számánál fogva a határidő kezdőnapjának megfelel, ha ez a nap is az ítélezési szünet idejére esik, a határidő az ítélezési szünetet követő első napon jár le.

[55] Az ítélkezési szünetet beiktató *a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2008. évi XXX. törvény* 9. §-ának indokolása szerint a szabály kodifikálását a gyakorlati tapasztalatok indokolták, ez ugyanis

„a jogbiztonság, a polgári eljárás kiszámítható működése érdekében szükséges a törvénykezési szünet törvényi szabályozása, a felekre is kiterjedő hatállyal. A módosítás kedvező mind az ügyfelekre, az üzleti szférára és a jogi képviselőkre is [...] Mivel a tipikus mind az üzleti, mind a magánszférában az, hogy erre az időszakra esnek a nyári szabadságolások, mindkét szférára többlet terhet ró a jogi ügyek tekintetében az ügyelet fenntartása”.^[25]

[56] A magyar perjogi kódex azonban olyan formában is kivesz bizonyos eljárási cselekményeket az ítélkezési szünet hatálya alól, hogy azokra a „soron kívüli” eljárás követelményét írja elő. Így, ha a Pp. valamely szakaszában akként rendelkezik, hogy a bíróságnak soron kívül kell eljárni, az többek között azt is jelenti, hogy nem alkalmazhatja az ítélkezési szünet szabályát.

[57] A Pp. a nemperes eljárások kapcsán funkcionális hatállyal rendelkezik, azaz a polgári nemperes eljárás sajátosságaiból eredő eltérésekkel kell alkalmazni [*a bírósági polgári nemperes eljárásokban alkalmazandó szabályokról, valamint egyes bírósági nemperes eljárásokról szóló 2017. évi CXVIII. törvény* (Bpnp.) 1. § (1) bekezdés]. Ez alapján levonható lenne az a következtetés, hogy az ítélkezési szünet érvényesül az egyes bírósági hatáskörbe tartozó polgári nemperes eljárásokban. Ugyanakkor a Bpnp. 1. § (7) bekezdése kifejezetten rögzíti, hogy nemperes eljárásban a Pp. ítélkezési szünetre vonatkozó rendelkezései nem alkalmazhatók.

5. Teljesítési határidő

[58] A határidők kapcsán kiemelt jelentőséggel bír a teljesítési határidő, amely alapvetően eljárásjogi fogalom, nem anyagi jogi jogintézmény.

[59] A bírósági határozatokban meghatározott teljesítési határidőn belül – fő szabályként tizenöt nap [Pp. 344. § (1) bekezdés] – kell a kötelezottnak meghatározott magatartást teljesítenie. Ez a határidő azonban az alapul fekvő követelés lejártán nem változtat, éppen ezért nem anyagi jogi jellegű a határidő. Eljárásjogi szempontból ugyanakkor a teljesítési határidő relevanciával bír: a teljesítési határidő leteltéig a határozat nem hajtható végre.

[60] Kivételes eset az, amikor egy teljesítési határidő anyagi jogi jelleggel bír, erre végrehajtási eljárásban kerülhet sor. Ezen eljárásban akkor is köteles az adós a teljesítési határidő lejártától kamatot fizetni, ha erről a végrehajtás alapjául szolgáló ítélet nem rendelkezik (PK 226. sz. állásfoglalás).^[26]

[61] Az anyagi jogi jogszabályban is megjelenik a teljesítési határidő: a Ptk. 6:35. §-a szerint a teljesítés idejét határnap vagy határidő tűzésével lehet meghatározni. A határidő lehet véghatáridő, ez esetben a kötelezett a határidő utolsó napjának 24. órájáig teljesíthet. A határidő lehet ugyanakkor ún. „től-ig” határidő is, ez esetben azonban a kezdő időpontnál korábban jogszerűen teljesíteni csak akkor lehet, ha az a másik fél lényeges jogi érdekét nem sérti [vö. Ptk. 6:36. § (1) bekezdés].^[27]

6. Határidő elmulasztásának kimentése – az igazolási kérelem

[62] A Pp. 150. § (1) bekezdése értelmében, ha a fél vagy képviselője valamely határidőt önhibáján kívül mulasztott el, a mulasztás következményei – a (2) bekezdésben foglaltak kivételével – igazolással orvosolhatók.

[63] Az igazolás az eljárásjogi – törvényi felhatalmazás alapján anyagi jogi (keresetindítási) határidő [Pp. 496. § (3) bekezdés; Pp. 503. § (3) bekezdés] – elmulasztása esetén van olyan eljárásjogi lehetőség, amely biztosítja a mulasztás általános^[28] és különös^[29] jogkövetkezményeinek elhárítását.^[30]

[64] A jogtudományban vitatott, vajon az igazolási kérelem perorvoslatnak tekintendő-e. Ismert olyan jogirodalmi megközelítés, amely szerint az igazolás a fél vagy képviselője vétlen mulasztásának kimentésére szolgáló jogorvoslat.^[31] Más megközelítés szerint az igazolási kérelem nem minősülhet perorvoslatnak, figyelemmel az igazolási kérelem eredményére, valamint az orvoslás módjára.^[32]

[65] Dogmatikai és gyakorlati szempontból is vizsgálendő, hogy miként kezelendő az az eset, amikor még a mulasztás megtörténtét megelőzően, azt kvázi előzetesen kimentendő terjeszt elő a fél vagy jogi képviselője beadványt. Jellemzően a perfelvételi tárgyalás elmulasztásának előzetes kimentésére vonatkozik ez a beadvány.

[66] Ilyenkor az igazolási kérelem előterjesztése fogalmilag kizárt, mert a mulasztás még nem következett be. A mulasztás igazolása elbírálásának idején a mulasztásnak fenn kell állnia, mert csak ténylegesen bekövetkezett mulasztás tekintetében tudja a bíróság megvizsgálni az igazolás alapjául szolgáló vétlenség körülményeit. Például egy előzetes bejelentésben hivatkozott ok, ami miatt a tárgyaláson a fél nem jelenik meg, könnyen lehet, hogy megváltozik a tárgyalás tényleges idejére (mert pl. az ütköző tárgyalást elhalasztják). Ebből az következik, hogy a mulasztás tényleges bekövetkezése előtt előterjesztett, az előzetes kimentésre irányuló kérelmek csak a fél egyoldalú állításai egy bizonytalan jövőbeli eseményről és az önhibán kívüliség ahhoz kapcsolódó állásáról, amelyek azonban még valószínűsítéssel sem igazolhatóak – hiszen jövőbeli eseményre vonatkoznak.^[33]

[67] Az igazolási kérelem határideje körében a Pp. 151. §-a megkülönböztet egy tizenöt napos szubjektív és egy három hónapos objektív határidőt. Ez azt jelenti, ha a fél a három hónapos objektív határidőn túl terjeszti elő igazolási kérelmét, úgy az elkésett, egyben hatálytalan és a Pp. 153. § (2) bekezdés *b)* pontja alapján visszautasítandó.

[68] Az igazolási kérelem jellemzője, hogy abban a félnek nem bizonyítania kell vétlenségét, hanem elegendő azt valószínűsítene [Pp. 151. § (2) bekezdés]. A valószínűsítés a perrend rendszerében a bizonyítás szintjét el nem érő bizonyosság kialakulását jelenti a bíróság esetén. Azaz nem szükséges perrendszerűen bizonyítani a mulasztás vétlenségét az azt benyújtó félnek (BH 1981. 432.). Erre tekintettel a valószínűsítés mindig csak eljárásjogi kérdésekre terjedhet ki, egyértelmű törvényi felhatalmazás alapján, és soha nem vonatkozhat a per érdemére, azaz ítéleti rendelkezés nem alapulhat valószínűsítésen. Az igazolási kérelem mellett a valószínűsítés követelményét rögzíti a jogszabály – többek között – az ideiglenes intézkedés iránti kérelem [Pp. 103. § (4) bekezdés *b)* pont] és a kézbesítési kifogás körében [Pp. 139. § (1) bekezdés].

[69] Az igazolási kérelem további jellegadó sajátossága az eljárásra gyakorolt hatása, azaz fő szabályként sem az eljárás folytatására, sem a végrehajtásra nincs halasztó hatálya. Ha azonban az igazolási kérelem sikere valószínűnek mutatkozik, a bíróság az eljárásnak vagy a határozat végrehajtásának felfüggesztését az ellenfél meghallgatása nélkül, hivatalból is elrendelheti (Pp. 152. §). Azaz az igazolási kérelem körében a Pp. hivatalból is biztosítja az eljárás, illetve a végrehajtás felfüggesztésének lehetőségét.

[70] Ugyanakkor a bíróságnak minden egyes igazolási kérelemről történő döntéshozatal során mérlegelnie kell egyrészt a mulasztó fél által előadottakat, azt méltányosan kell elbírálni [Pp. 153. § (4) bekezdés], emellett azonban vizsgálat tárgyává kell tenni azt a szempontot, hogy az elmulasztott perbeli cselekmény nem minősül(het)-e egyidejűleg a mulasztó fél perelhúzó magatartásának.^[34]

7. JEGYZETEK

[1] Jogirodalmi feldolgozását részletesen lásd GÁSPÁRDY László: A polgári per idődimenziója, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989.

[2] KISS Daisy: *A polgári per titkai – Kérdések és válaszok a polgári perrendtartás Általános részéből*, 10. oldal

Budapest, HVG-ORAC, 2009. 331.

[3] 1840. évi XXII. törvénycikk a csődületről (Conkurs).

[4] RADNAY József: „A határidő számítás szabályai a magyar és a német jogban” in HARSÁGI Viktória – WOPERA Zsuzsa (szerk.): *Az igazságszolgáltatás kihívásai a XXI. században. Tanulmánykötet Gáspárdy László professzor emlékére*, Budapest, 2007. 317.

[5] SALLÓS István: „Egyéb általános szabályok” in NÉMETH János – KISS Daisy (szerk.): *A polgári perrendtartás magyarázata I.*, Budapest, Complex, ²2007. 646.

[6] KISS (2. j.) 333.

[7] KISFALUDI András: *Társasági jog*, Budapest, Complex, 2007. 227.

[8] *A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény.*

[9] *A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény.*

[10] T/11900. számú törvényjavaslat a polgári perrendtartásról. A továbbiakban: Javaslat.

[11] *A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény.*

[12] *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény.* A továbbiakban: Ptk.

[13] BARANYI Albert: „Egyéb általános szabályok” in NÉVAI László – SZILBEREKY Jenő (szerk.): *A polgári perrendtartás magyarázata*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1976, 590.

[14] VARGA István – ÉLESS Tamás (szerk.) *Szakértői Javaslat az új polgári perrendtartás kodifikációjára*, Budapest, HVG-ORAC – Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, 2016, 229.

[15] BH 1982. 6/250.

[16] Ptk. 6:21. § és 4/2003 PLE határozat VI. pontja.

[17] 4/2003 PJE határozat VI. pontja.

[18] A határidő elmulasztásának következményeit nem lehet alkalmazni, ha a bírósághoz intézett beadványt legkésőbb a határidő utolsó napján ajánlott küldeményként postára adták.

[19] Pp. 146. § (1) bekezdés.

[20] Pp. 147. § (2) bekezdés.

[21] KISS (2. j.) 333.

[22] Mt. 287. § (4) bekezdés.

[23] BÍRÓ György – LENKOVICS Barnabás: *Magyar polgári jog. Általános tanok*, Miskolc, Novotni, 2002, 169–170.

[24] *A cégnyilvánosságról, a cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény.*

[25] A külföldi perjogi kódexek is ismerik az ítélezési szünet fogalmát. Így például a német polgári perrendtartás (*Zivilprozessordnung*) 227. § (3) bekezdése szerint minden év július 1-től augusztus 31-ig tartó időszak – fő szabályként – nem számít bele a határidőkbe. E szabály alól csak néhány, taxatívén meghatározott eljárási cselekmény jelent kivételt (például végrehajtási eljárás), azaz ezen esetekben a határidő számítása szempontjából a július 1-től augusztus 31-ig terjedő időszakot is figyelembe kell venni.

[26] GÁTOS György: „Határozatok” in NÉMETH János – KISS Daisy (szerk.): *A polgári perrendtartás magyarázata*, Budapest, Complex, ³2010, 821.

[27] BÍRÓ György: „A kötelelem teljesítése” in WELLMANN György (szerk.): *Az új Ptk. magyarázata – Polgári jog – Kötelmi jog*, Budapest, HVG-ORAC, 2013, 75.

[28] Az elkésetten teljesített perbeli cselekmény hatálytalan [Pp. 149. § (1) bekezdés].

[29] Az írásbeli ellenkérelem elmulasztásának jogkövetkezménye a bírósági meghagyás kibocsátása [Pp. 181. § (1) bekezdés].

[30] UDVARY Sándor: „Egyéb általános szabályok” in WOPERA Zsuzsa (szerk.): *Kommentár a polgári perrendtartáshoz*, Budapest, Wolters Kluwer, 2019, 356–357.

[31] KENGYEL Miklós: „Egyéb általános szabályok” in NÉMETH János – KISS Daisy (szerk.): *A polgári perrendtartás magyarázata*, Budapest, Complex, ³2010, 446.

[32] KISS (2. j.) 709.

[33] Javaslat (10. j.) 315–316.

[34] Javaslat (10. j.) 315.